

GAZAN HAN ZAMANINDA MEMLÛK DEVLETİNE İLTİCA EDEN UYRATLAR*

Cüneyt KANAT

Memlûk Devleti'nin 1250 yılındaki kuruluşundan 1517 yılındaki yıkılışına kadar olan hâkimiyeti süresince, bu devlete çeşitli şahıslar, gruplar ve topluluklar değişik sebeplerden dolayı iltica etmiş ve sığınmışlardır. Bu ilticalar devletin kurulmasını takip eden ilk on yıl içerisinde başlamış ve zaman içerisinde de artarak devam etmiştir¹. Dışarıdan gelip Memlûk Devleti'ne göç eden bu insanlara kaynaklarda genellikle; Vâfidûn ya da Vâfidiye²: "dışarıdan gelen göçmenler" veya Muste'minûn ya da Muste'mine³ yani "güvenlik, korunma arayanlar" denilir.

Memlûk Devleti içerisinde yer alan mültecileri ana başlıkları ile şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

- a-) Eyyubîler döneminin sonlarında gelip Memlûkler zamanında da varlıklarını sürdüren Harizmliler.
- b-) Şehrizor Kürtleri.⁴
- c-) ez-Zâhir Baybars zamanında Memlûk Devletine iltica edenler.
- d-) Uyratlar⁵.

*Bu yazı, 25-27 Eylül 1998'de İstanbul'da düzenlenen X. Milli Türkoloji Kongresi'nde sunulmuş olan tebliğin düzeltilmiş şeklidir.

¹ Memlûk Devleti'ne tarihi boyunca gerçekleşmiş olan bu ilticaların geneli ile ilgili olarak yapılmış en önemli çalışma David Ayalon'un makalesidir. Ayalon'un daha ziyade iltica eden bu grupların, Memlûk askerî aristokrasisi içerisindeki statülerini incelemeye çalıştığı bu makalesinde, 1250 ile 1517 yılları arasında Memlûk Devleti'ne sığınmış olan mültecilerin büyük bölümü hakkında özet ve istatistik bilgiler mevcuttur. Bkz. David Ayalon, "The Wafidiya in the Mamluk Kingdom", *Islamic Culture*, S. XXV, Jubilee Number, Bölüm: I, Hyderabad-Deccan, 1951. s.s; 89-104.

² Takfî ed-Dîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk*, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, C. I, k. III, ikinci baskı, Kahire 1970, s. 686, 798; C. II, k. I, Kahire 1941, s. 13, 22.

³ el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. II, s. 500- 501, 515- 516.

⁴ Bahsedilen bu grup, Hülegü Bağdat'ı aldıktan sonra Şehrizor'a doğru ilerlediğinde onun önünden kaçarak Suriye ve Mısır'a gelmiştir. Bkz. Ebu'l-Mehâsîn Yusuf b.Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire fi Mulûk Mısır ve'l-Kahire*, nşr. Dâr el-Kutub el-Mısriyye, C. VII, Kahire, b. t. y., s. 101.

e-) Uyratlar'dan sonra gelenler⁶.

Yazımızın başlığından da anlaşılacağı üzere biz bu çalışmamızda, yukarıdaki gruplardan Memlûk Devleti'ne iltica etmiş en büyük topluluk olan Uyratlar'ı ele almaya çalışacağız. Ancak bizim buradaki amacımız; Uyratlar'ın bir Moğol kabilesi olarak her şeyiyle incelenmesi değil, fakat 1295-96 yılında Uyratlar'a mensup büyük bir grubun, başlarında liderleri de olduğu halde Mısır Memlûk Türk Devleti'ne iltica etmiş olanlarının; Yaşadıkları topraklardan ayrılış nedenleri, Memlûk Devleti'ne göçleri, niçin burayı tercih ettikleri, bu devlet içersindeki faaliyetleri ile burada başlarına gelenler ve ev sahiplerinin onları nasıl karşılayıp onlara karşı nasıl bir yaklaşım içersinde olduklarını ortaya koymaya çalışmaktır.

Uyratlar'a mensup olup ta Memlûk Devleti'ne iltica etmiş olan bu topluluk ile ilgili yazacaklarımıza geçmeden önce, çok kısa da olsa bunların asılları, yaşadıkları yerler ve Moğollar içersindeki konumlarına değinmenin faydalı olacağına inanıyoruz.

Gri at anlamına gelen Uyrat kelimesi⁷ Moğollar arasında bir ırk ismi olmayıp, bu isim bir çok Moğol kabilesine verilen, yani birden fazla kabileyi kapsayan bir isim idi⁸. Batı Moğolları⁹ diye de ifade edilen Uyratlar'ın Kalmuklar'la aynı kökten olduğu da bilinmektedir¹⁰.

Howord Ebu'l-Gâziden nakille Uyratlar'ın Sekiz Muran'a yani Sekiz Nehire yerleştiklerini söylemekte ve bu sekiz nehrin Angora'ya yani Baykal Gölüne akan büyük Kem ve Yenisey nehirlerine döküldüklerini eklemektedir¹¹. Aynı şekilde Reşidüddin'in de Uyratlar'ın yurdunun Sekiz Nehir olduğunu söylüyor olması bu mâlumatı teyid etmektedir¹². Bu bilgiler ışığında Uyratlar'ın Baykal Gölü civarında ve Angora Nehri kıyılarında yaşadıklarını söyleyebiliriz¹³. Birden fazla kabileden oluştuğunu söylediğimiz Uyratlar, Moğolca konuştukları halde, lehçeleri az çok diğer Moğollar'dan farklıydı¹⁴. Uyrat'lar, Cengiz Han zamanında her ne kadar ona muhalefet

⁵ Bu kelime 'Oyrat' şeklinde de telaffuz edilmektedir, ancak özellikle bizim kullandığımız Arapça kaynaklarda Uyrat olarak geçtiği için biz bu şeklini tercih ettik.

⁶ David Ayaon, a. g.m., s. 94, 97, 99, 101.

⁷ Henry H. Howorth, *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century, The Mongols Proper and the Kalmuks*, C. I, London 1876, s. 682.

⁸ el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 708; Said Abdulfettah 'Aşûr, *el-'Asr el-Memâlikî fî Mısır ve 'ş-Şâm*, 3. baskı, b. y. y., 1994, s. 114; Howorth, *History of the Mongols*, C. I, s. 681.

⁹ B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, çev. Abdülkadir İnan, Ankara 1987, s. 193.

¹⁰ el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 708; Howorth, *History of the Mongols*, C. I, s. 681-682.

¹¹ Howorth, *History of the Mongols*, C. I, s. 682.

¹² Reşidüdd-Dîn Fazlullah, *Câmî'ut-Tevârih*, C. I, k. I, Moskova 1968, s. 222.

¹³ Uyratlar'ın Baykal'ın kuzeyinde Angora Irmağı kıyısında yaşadıkları ile ilgili olarak bkz., Faruk Sümer, "Anadoluda Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. I, Ankara 1970, s. 13.

¹⁴ Howorth, *History of the Mongols*, C. I, s. 682.

etmişler ise de savaşmaksızın ona tâbi olmuşlar ve onun idaresi altına girmişler idi¹⁵. Diğer Moğol kabilelerine nazaran, Uyratlar Cengiz Han'ın "binlikler" teşkilatının tesiri altında daha az kalmışlardı. Cengiz Han orada dört tümen tesis etmişti, fakat başlarına kendi adamlarını koymamıştı. Uyrat reisleri Moğol Hanı'nın sadece vasalları olmuştu ve gerektiğinde tümen başları sıfatıyla belli miktarda asker çıkarmaya mecburdular, bu askerleri de kendileri idare ediyor ve bunlar için binbaşılarını kendileri seçiyorlardı. Uyrat aristokrasisi çok kuvvetli ve iyi bir vaziyetteydi. Başlarında han damatları bulunduğu için, kendi üzerlerinde şehzadeleri tanımıyorlar ve doğrudan doğruya hakana tâbi oluyorlardı¹⁶. O dönemde Uyratlar'ın lideri Kutugu idi ve onun İnalcı ve Turalcı adında iki oğlu ve Mengü Han ile evlenmiş olan bir de kızı vardı. Turalcı Cengiz Han'ın kızı Çiçegen ile evlendi ve bu evlilikten Hülegü'nün önemli komutanlarından birisi olan Boga Timur dünyaya geldi. Böylece Cengiz Han sülalesi ile yapılan evlilikler sonucunda akrabalık ta tesis edilmiş oldu¹⁷. Boga Timur'un çocuklarından olan Çakır Noyan (ya da Cucen veya Cakır Güregen) ise yazımızda ele alacağımız Uyratlar'ın reisi olan Turgay'ın babasıydı. Çakır Noyan'ın oğlu olan Turgay ilk önce Hülegü'nün kızı¹⁸ Mengübukan ve daha sonra o ölünce de Mengü Timur'un kızı Kutlug ile evlenmek suretiyle Cengiz Han sülalesine iki kez Güregen yani damat olmuş idi¹⁹.

Doğu Anadolu bölgesi, Hülegü Han zamanından itibaren başlıca iki askerî eyalete ayrılmıştı. Bunlardan bir tanesi Diyarbekir eyaleti idi ve merkezi Musul olan bu eyalet Musul, Mardin, Diyarbekir yörelerini içine alıyordu. Diğeri ise merkezi Ahlat olan Van bölgesi eyaleti idi. Diyarbekir eyaletindeki Moğol askerî tümenin büyük bir bölümü Uyrat oymağı mensuplarından meydana geliyordu²⁰. Diyarbekir bölgesinde meraları olan²¹ bu Uyratlar, kalabalık bir topluluk halinde, kışın Musul civarı ile onun batısındaki yerde, yazın da Muş ve Bingöl bölgelerinde yaşıyorlardı²².

Gazan Han dönemine kadar yukarıda bahsettiğimiz bölgede yaşayan Uyratlar'ın, buldukları yerleri terk ederek Memlûk Devletine iltica etmeleri farklı

¹⁵ Reşidü'd-Dîn, *Câmi'ut-Tevârih*, C. I, k. I, s. 222; el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 708; Howorth, *History of the Mongols*, C. I, s., 682.

¹⁶ B. Y. Vladimirtsov, *a. g. e.*, s. 215-216.

¹⁷ Reşidü'd-Dîn, *Câmi'ut-Tevârih*, C. I, k. I, s. 222-224; el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 708; Howorth, *History of the Mongols*, C. I, s. 682.

¹⁸ Howort'a göre ise yanlış olarak sadece Hülegü'nün torunu ile evlenmişti. Bkz., Henry H. Howorth, *History of the Mongols from the 9th to the 19th Centruy, The Mongols of Persia*, C. III, London 1888, s. 401.

¹⁹ Reşidü'd-Dîn, *Câmi'ut-Tevârih*, C. I, k. I, s. 225, 228; Faruk Sümer, *a. g. m.*, s. 65.

²⁰ Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, C. I, Ankara 1984, s. 33.

²¹ J. A. Boyle, "Dynastic and Political History of the Il-Khans" *The Cambridge History of Iran, The Saljuq and Mongol Periods*, C. IV, Cambridge 1968, s. 381.

²² Faruk Sümer, *a. g. m.*, s. 139; Ahmed Abdulkemir Süleyman , *el-Mogol ve'l-Memâlik fi Ahd Devlet benî Kalâvûn*, Kahire 1984, s. 37.

kaynaklarda iki ayrı sebeple açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan birincisi ve Memlûk devri müelliflerinin kaynaklarında yer verdiği görüşe göre; Geyhatu-Baydu mücadelesinde, Uyratlar Baydu'nun yanında yer almışlar ve daha sonra da hep Bayduya taraf olarak kalmışlardır. Özellikle Baydu ile Turgay'ın, Gazan Han'ın amcası Geyhatu'nun öldürülmesi konusunda ittifak etmiş olmaları ve Baydu-Gazan çekişmesinden sonra Gazan Han'ın hükümdar olması sonucunda, Uyratlar'ın reisi olan Turgay kendisinin ve kendisine tâbi olanların güvenliğinden endişe ederek maiyyetiyle birlikte Gazan Han'dan kaçmış ve Memlûk Devletine sığınmış idi²³. Diğer bir kaynakta yani Ebu'l-Farac Tarihi'nde ise bu göçe sebep olan hadise daha farklı olarak aynen şu şekilde anlatılmaktadır; "Bu günlerde Avırataye adlı bir Moğol kabilesi Mar Mattai manastırı civarında kışlamakta idiler. Bunların hanlar hanı hakkında bir şikayetleri vardı. Diğer taraftan hanlar hanı nezdinden bunlara bazı haberciler geldi. Bu haberciler bunlara küfrediyor ve bunları tehdit ediyorlardı. Çünkü Baydu'nun hüküm sürdüğü günlerde bu Avırataye kabilesi bazı Türkmenlere saldırmış ve bunlardan pek çok koyun, inek, at, aygır, katır ve deve iğtinam etmişti. Baydu'nun hükümdarlığı sona erip Gazan tahta oturunca, Türkmenlerin kendilerinden zorla alınmış olan bütün bu şeyleri Avırataye'den geri almaları ve itaat etmeyerek karşı gelenlerin ölüm cezasına çarptırılması için bir emir çıktı. Bu malların pek çoğu mahvolmuş bulunduğundan ve Avırataye kabilesinin elinde hiç bir şey kalmamış olduğundan, bunlar büyük meşakkatler çektiler ve elçilerle Türkmenler tarafından pek fena muamelelere maruz kaldılar. Sonunda bunlar elçilerin ve Türkmenlerin üzerine saldırarak onları öldürdüler. Ailelerini ve yanlarına alabildikleri her şeyi de alarak on bin kişilik asker ve muharipten müteşekkil bir kuvvet halinde Suriye'ye kaçtılar"²⁴.

Görüldüğü üzere yukarıdaki farklı kaynaklarda anlatılan her iki hadisede de, Uyratlar Gazan Han ile ters düşmüşlerdi. Bu sebeple bu iki olayın birbiriyle bağlantılı²⁵ olduğunu düşünmek ve her ikisinin de bu göçün gerçekleşmesinde etkili olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz. Çünkü, Baydu - Gazan mücadelesinde Baydu'nun

²³ Bedreddîn el-'Aynî, *İkd el-Cumân fî Târîh Ehl ez-Zamân*, nşr. Muhammed Muhammed Emîn, C. III, Kahire 1990, s. 279; Şihabeddîn Ahmed b. Abdulvahab en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edeb*, nşr. el-Bâz el-Areynî, C. XXXI, Kahire 1992, s. 297; Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar ve Câmî' el-Gurar*, nşr. Ulrich Haarmann, C. VIII, Kahire 1971, s. 361; Abdurrahman b. Hâldun, *Kitâb el-'Iber ve Divân el-Mubtedâ ve'l-Haber*, C. V, Beyrut 1992, s. 485. Diğer bazı kaynaklarda ise olayın ayrıntısına girilmemiş ve; "Baydu'nun askerlerinden bir grup Gazan Han'dan korktukları için Memlûk Devleti topraklarına girmek istediler" denmiştir. Bkz. İbn Tagriberdi, *en-Nucûm*, nşr. Dâr el-Kutub el-Mısıriyye, C.VIII, Kahire, b. t. y., s. 60; P. M. Holt, *The Memoirs of a Syrian Prince Abu'l-Fidâ, Sultan of Hamâh (672-732/1273-1321)*, Translated With an Introduction by P. M. Holt, Wiesbaden 1983, s. 26.

²⁴ Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, C. II, Ankara 1987, s. 658-659.

²⁵ Takfî ed-Dîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *Kitâb el-Mevâ'iz ve'l-'I'tibâr bi-Zikr el-Hitat ve'l-Asâr*, nşr. Mektebe es-Sakâfe ed-Dîniyye, III. baskı, C. II, Kahire 1987, s.22.

tarafında yer almış olan Uyratlar, zaten Gazan Han hükümdar olunca tedirgin durumdaydılar ve bu sırada hayvanları yağmalanmış olan Türkmenler de şikayetçi olunca Gazan Han bunu fırsat bilerek kendilerine baskı yapmaya başlamış ve onları cezalandırmak için bazı girişimlerde bulunmuştu²⁶. Bu şartlar altında ve birbirini takip eden bu hadiseler sonucunda, Uyratlar başlarında reisleri Turgay olduğu halde Bağdat ile Musul arasındaki buldukları bölgeyi terkederek Gazan Han'dan kaçmayı ve kendilerini emniyete almayı düşünmüşlerdi²⁷. Bu esnada Suriye'ye doğru ilerlemeye başlayan Uyratlar'ın bu hareketi Gazan tarafından öğrenilmişti. Buna engel olmayı isteyen Gazan Han, hemen Mulay Noyan'ı bir tümenle birlikte yeni vali²⁸ olarak Diyarbekir'e gönderdi. Mulay'a verilen emir ise, Uyratlar'ın geçit yollarını tutmak ve onların kaçışlarına engel olmaktı. Ayrıca onların katledilmeleri gerekirse bu bir haberci vasıtasıyla daha sonra Mulay'a ulaştırılacaktı²⁹. Gazan Han daha sonra Kutugu ismindeki Emir'ini yanına seksen atlı vererek Turgay'ı ve yanındaki Uyratlar'a mensup diğer büyük emirleri yakalaması için gönderdi. Turgay, Gazan'ın kendisi hakkındaki faaliyetlerini hissetti ve Kutugu'nun kendisini yakalamak üzere gönderildiğini öğrendi. Bunun üzerine kendisi ile birlikte bulunan emirlerden Göktay ve Ulus ile anlaşarak Kutugu ve beraberindekilere saldırarak onları hezimete uğrattı. Daha sonra da beraberindekilerle birlikte Suriye'ye doğru ilerlemeye devam etti³⁰. İşte bu sırada Mulay, Turgay'ın Suriye'ye doğru kaçtığını haber aldı ve bunun üzerine hiç vakit kaybetmeden harekete geçerek yanındaki tümenle onların peşine düştü ve bir süre sonra da kaçmakta olan Uyratlar'a yetişti³¹. Uyratlar ile Mulay'ın askerleri arasında yapılan çarpışmayı Uyratlar kazandı ve karşı taraf mağlup olurken Mulay'ın yanındaki askerlerin büyük bir bölümü de katledildi³².

Gazan Han'ın tüm çabalarına rağmen durdurulamayan ve Fırat kıyısında iken Halep Nâibinden izin alarak³³ nehri geçip Suriye'ye giren bazı kaynaklara göre onbin

²⁶ Faruk Sümer, *a. g. m.*, s. 65, 66; Faruk Sümer, *a. g. e.*, s. 33; Howorth, *History of the Mongols*. C. III, s. 401.

²⁷ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, c. XXXI, s. 297; el-'Aynî, *'İkd* c. III, s. 304; Hasan b. Amr b. el-Hasan b. Habib, *Tezkiretu'n-Nebiyî ft Eyyâm el-Mansûr ve Beniyy*, ngr. Muhammed Muhammed Emîn - Saîd Abdulfettah Aşûr, C. I, Kahire 1976, s. 185; Faruk Sümer, *a. g. e.*, s. 33.

²⁸ Howorth, *History of the Mongols* C. III, s. 401. Diyarbekir valisi olan Mulay Kuîn-Tatar yani Kara Tatarlardan idi. Bkz. Faruk Sümer, *a. g. e.*, s. 33.

²⁹ el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 304.

³⁰ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 297.

³¹ Reşidü'd-Dîn Fazlullah, *Câmî'ut-Tevârih*, C. III, Bakü 1957, s. 303.

³² el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 304; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 297; Reşidü'd-Dîn, *Câmî'ut-Tevârih*, C. III, s. 303; Howorth, *History of the Mongols* C. III, s. 401; Faruk Sümer, *a. g. e.*, s. 33.

³³ el-Makrîzî, *Hitat*, C. II, s. 22.

kişi³⁴ ya da çadır³⁵ bazılarına göre ise onsekizbin çadır³⁶ olan Uyratlar'ın niçin Memlûk Devleti topraklarını tercih ettikleri sorusunu tam anlamıyla cevaplamak o kadar kolay değildir. Bilindiği üzere o tarihlerde, yani 1295 yılında Memlûk Devleti'nin başında Moğol asıllı bir sultan olan Zeyneddîn Ketboğa³⁷ vardı. İşte bu sebepten dolayı kaynakların bir çoğu ile günümüz yazarları Uyratlar'ın bu ülkeyi tercih ediş sebebini Ketboğa ile onların, Moğollara³⁸ ve bir adım daha ileriye giderek Aynî'nin, İbn ed-Devâdârî'nin ve İbn Kesir'den nakille David Ayalon'un da söylediği gibi her ikisinin de Uyratlar'a mensup olmasını³⁹ gösterir ki bize göre de kısmen doğru olan budur. Gerçekten Uyratlar'ın, kendilerinden birisinin sultan olduğu bir devleti sığınmak üzere seçmeleri akla yatkındır. Ancak Memlûk devri müelliflerinden sadece Türk asıllı Aynî'nin eserinde, Uyrat Emirleri ile Sultan Ketboğa arasında geçen bir konuşmadan, Uyratlar'ın bu topraklara gelirken o bölgeyle ilgili çok ta fazla şey bilmedikleri ve farklı beklentiler içersinde olup asıl amaçlarının ne olduğu açık bir şekilde şöyle anlatılmaktadır; " Sultan Ketboğa ile Uyratlar'ın Emirleri haftanın belli günlerinde bir araya gelerek birlikte kımız içiyorlar, ülke meseleleri ile ilgili sohbet ediyorlar ve bu arada Uyrat Emirleri Sultan'a, Gazan Han ile aralarında geçenleri anlatıp buraya yalnızca kendilerine vatan olacak bir toprak aramak ve yurt tutmak için geldiklerini ifade ediyorlardı. Ayrıca yine onlar bunların yanı sıra, buraya gelirken bu toprakları koruyacak ve kendilerine engel olacak bir ordunun olmadığını ve bura askerlerinin halktan, Araplar'dan ve Kürtler'den oluştuğunu zannettiklerini, ancak buraya geldiklerinde ve buradaki orduları oluşturan askerleri ve bu askerlerin nasıl

³⁴ P. M. Holt, *The Memoirs of a Syrian Prince Abu'l-Fidâ*, s. 26; Abu'l-Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, s. 658- 659; el-Hasan b. Habib, *Tezkiretu'n-Nebiyy*, C. I, s. 185; Reşidü'd-Dîn, *Câmi'ut-Tevârih*, c. III, s. 303; Ebu'l-Mehâsîn Yusuf b.Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfi ve'l-Mustevfi ba'd el-Vâfi*, nşr. Muhammed Muhammed Emîn, C. VI, Kahire 1990, s. 381- 382.

³⁵ Kaynaklarda bu gelen Uyratlar ile ilgili olarak onbin ve onsekizbin rakamları geçmektedir, ancak onbin rakamını veren bazı kaynaklar bunların onbin şahıs olduğunu bazıları ise onbin çadır olduğunu belirtmektedir. Eğer onbin çadır rakamı doğru kabul edilirse ortaya çok büyük bir rakam çıkar ki bu en iyi şartlarda verilen rakamı beş ile çarptığımızda ellibin kişi olur. Bu da o dönem şartları için çok kabarık bir sayıdır ve belkide bu yüzden bazı kaynakların verdiği bu çadır ifadesi şu ana kadar günümüz yazarlarının hiç birisi tarafından dikkate alınmamıştır. Onbin çadır ifadesini kullanan kaynaklar şunlardır; İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar*, C. VIII, s. 361; el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 278; Moufazzal ibn Abil-Fazail, *Histoire des Sultans Mamelouks*, Patrologia Orientalis, C. XIV Fas. 3-No 69, Turnhout/Belçika, 1983, s. 589.

³⁶ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 296-297; el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 812.

³⁷ Hülegü'nün ordusunda çok genç bir asker olan Ketboğa, Nuveyrî'ye göre Ayn Calût İbn Tagriberdi'ye göre ise Birinci Hıms Vakiasında Memlûklar'a esir düşmüş, Kahire'ye getirilmiş ve kendisini daha sonra el-Melik el-Mansûr Kalâvun alıp yetiştirmiştir. Azad edildikten bir süre sonra büyük Emirler'den biri olan Ketboğa 14 Muharrem 694 (1 Aralık 1294) yılında sultan olmuştur. En-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 296-297; İbn Tagriberdi, *Nucâm*, C. VIII, s. 55, 56; el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s.806-807.

³⁸ En-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 284; İbn Tagriberdi, *Nucâm*, C. VIII, s. 55.

³⁹ el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 278; İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar*, C. VIII, s. 361.

düzen ve intizam içersinde olduklarını gördükleri zaman, buraya gelmiş olmalarından dolayı çok pişmanlık duyduklarını ve eğer imkanları olsa burada durmayıp hemen geriye döneceklerini de ekliyordular⁴⁰.

Uyrat Emirleri'nin kendi ağzından anlatılan yukarıdaki ifadelerden de açıkça anlaşıldığı üzere, Uyratlar'ın burayı yani Suriye ve Mısır'ı tercih etmelerinin en önemli sebeplerinden birisi; bu toprakları boş ve korunmasız zannettikleri ve kolayca yurt tutmayı umduklarıdır. Ancak onlar yine kendilerinin de söylediği üzere umduklarını bulamamışlar fakat geri dönme şansları da olmadığı için aşağıda anlatacağımız üzere bu toprakları vatan bilmişler ve devlet içersinde kendilerine bir yer edinmeye çalışmışlardır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Uyratlar Fırat nehri kenarında iken Halep Nâibinden Suriye topraklarına girmek için izin istemişler ve bu izin de kendilerine verilmiş idi. Bunun üzerine yola çıkan grup Fırat'ı geçtikten sonra Behisniye geldi ve Behisni Nâibi onlara ikramda bulunarak kendilerine gerekli olan yiyecek ve içecekleri takdim etti⁴¹. 694 (1294-1295) yılı içersinde Memlûk Devleti topraklarına girmiş olan Uyratlar ile ilgili ilk haber 695 yılı Rebi'ül-Evvel ayında⁴² (Ocak-Şubat 1296) Kahire'ye dolayısıyla da Sultan Ketboğa'ya ulaştı⁴³. Suriye Nâibleri'nden gelen haberciler vasıtasıyla, Uyratlar'ın Memlûk Devletine iltica etmek istedikleri Sultan tarafından öğrenildiğinde yine Sultan Ketboğa'nın emriyle Memlûk Emirleri toplantıya çağrılarak Uyratlar'ın durumu ve onlara nasıl davranılacağı görüşüldü. Toplantı sonucunda; Uyratlar'ın büyüklerinin ve liderlerinin Mısır'a çağrılmasına, geri kalanlarının ise sahil bölgesi ile bunun dışındaki Suriye topraklarına yerleştirilmesine

⁴⁰ el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 355-356.

⁴¹ el-Makrîzî, *Hittat*, C. II, s. 22.

⁴² İbn Tagrıberdi'ye göre ise Safer ayında yani 1295 Aralık ayında. Bkz. *Nucâm*, C. VIII, s. 60.

⁴³ el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s.812; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 296, 297; el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 304, 305; el-Hasan b. Habib, *Tezkiretu'n-Nebiyy*, C. I, s. 185; Abdurrahman b. Hâldun, *Kitâb el-'İber*, C. V, s. 485; P. M. Holt, *The Memoirs of a Syrian Prince Abu'l-Fidâ*, s. 26. Bunların dışındaki bazı kaynaklar ise haberin Kahire'ye geliş tarihini 694 yılının Rebi'ül-Evvel (Ocak-Şubat 1295) ayı olarak gösterirler ancak bu pek mümkün değildir, çünkü özellikle Reşidüd-Dîn'in belirttiği üzere, 694 yılının Safer (Aralık 1294/Ocak 1295) ayında ve Rebi'ül-Evvel (Ocak-Şubat 1295) ayında, Uyratlar'ın Suriye'ye gitmek üzere henüz harekete geçtiği duyulmuş ve bahsedilen aylarda Diyarbekir valisi Mulay'ın kuvvetleri Uyratlar ile harb etmiş ve yenik düşmüştü. Bu hadiselerden sonra da Uyratlar'ın toparlanıp onbin kişiyi aşan bir grupla ve hayvanları ile harekete geçerek Suriye'ye varmaları ve sonra da bu haberin Kahire'ye ulaştırılmış olması epey bir vakit almış olmalıdır. Bkz. Reşidüd-Dîn, *Câmi'ut-Tevârih*, C. III, s. 303; İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar*, C. VIII, s. 361; Moufazzal ibn Abil-Fazail, *Histoire des Sultans Mamelouks*, Patrologia Orientalis, C. XIV Fas: 3-No 69, s. 589. el-'Aynî ise iki değişik yerde iki ayrı tarih vermektedir; *'İkd*, C. III, s. 278, 305.

karar verildi⁴⁴. Alınan bu karar üzerine Sultan, Dimaşk'taki Nâib es-Saltana'ya haber göndererek; Emir Ilmuddîn Sancar ed-Devâdârî'nin Rahbe'ye giderek onları karşılamasını istedi. Bahsedilen şahıs Rebi'ül-Evvel'in (Ocak) ortasında Dimaşk'tan hareket etti ve daha sonra onun arkasından Emir Şemseddîn Sungur el-'Asâr da onları karşılamak üzere yola çıktı. Sultan yine aynı sebeple Kahire'den Emir Şemseddîn Kara Sungur el-Mansûrî'yi ve Hacib olan Emir Seyfeddîn Bahadır el-Hac el-Halebî'yi hazırlayıp Dimaşk'a gönderdi. Kahire'den gönderilen bu iki Emir, Uyratlar'ın liderleri, Şemseddîn el-'Asâr'ın refakatinde gelinceye kadar Dimaşk'ta ikamet ettiler⁴⁵.

Bir süre sonra ise, Sultan Ketboğa'nın emri üzerine harekete geçip Uyratlar'ı karşılamaya gitmiş olan Emir Şemseddîn el-'Asâr, yanında Uyratlar'ın lideri olan Turgay ve onun yanındaki Emirler Göktay ve Ulus⁴⁶ ile beraber, değişik rivayetlere göre 100⁴⁷, 113⁴⁸ veya 300⁴⁹ kişiden oluşan bir grup ile birlikte 695 yılı Rebi'ül-Evvel ayının 23'ünde (30 Ocak 1296) Dimaşk'a geri döndü⁵⁰. Onları Suriye Nâib es-Saltana'sı ile Emirler karşıladı ve gelişlerinden dolayı çok görkemli kutlamalar yapıldı⁵¹. Daha sonra da meydandaki Kasr el-Eblâg'a yerleştirildiler ve kendilerinin bütün ihtiyaçları en iyi şekilde karşılandı⁵². Başlarında reisleri Turgay olduğu halde, Uyratlar'ın hatırlılarından oluşan bu grup, Dimaşk'ta bir süre dinlendikten sonra, Emir Kara Sungur'un⁵³ refakatinde Rebi'ül-Ahir'in (Şubat-Mart) başlarında Kahire'ye gitmek üzere yola çıktı. Bu yolculuk aynı ayın sonlarında Kahire'de nihayet buldu⁵⁴. Şehre yaklaşan Uyratlar'ı Memlûk Devlet'i Emirler'i askerleri ile birlikte karşıladılar. Kahire halkı da gelenleri görebilmek için sokaklara döküldü ve her yer tıklım tıklım bu

⁴⁴ el-Makrîzî, *Hitat*, C. II, s. 22.

⁴⁵ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 298.

⁴⁶ Memlûk kaynaklarının hemen hemen tamamında Ulus olarak geçen bu isim el-'Aynî'de Ergaun, Reşidüd-Dîn de ise Yisutay olarak verilmiştir. Bkz. el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 278; Reşidüd-Dîn, *Câmi'ut-Tevârih*, C. III, s. 303.

⁴⁷ Moufazzal İbn Abil-Fazail, *Histoire des Sultans Mamelouks, Patrologia Orientalis*, C. XIV Fas: 3 No 69, s. 590. el-'Aynî ise tarihinin iki değişik yerinde iki ayrı rakam vermektedir; Kendisi bu rakamı 113 olarak verirken Baybars tarihinden yaptığı uzun nakilde rakam 100 olarak gösterilmektedir. Bkz. el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 278, 305.

⁴⁸ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s.298; İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar*, C. VIII, s. 362; İbn Tagriberdi, *Nucâm*, C. VIII, s. 60; el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s.812.

⁴⁹ el-Makrîzî, *Hitat*, C. II, s. 22.

⁵⁰ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 298; İbn Tagriberdi, *Nucâm*, C. VIII, s. 60.

⁵¹ İbn Hâldun, *Kitâb el-'İber*, C. V, s. 485; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 298.

⁵² İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar*, C. VIII, s. 362; İbn Tagriberdi, *Nucâm*, C. VIII, s. 60.

⁵³ Bu gruba refakat eden Emir'in ismiyle ilgili daha değişik rivayetlerde mevcuttur. Bkz. el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 278.

⁵⁴ İbn Tagriberdi, *Nucâm*, C. VIII, s. 60.

insanlar ile doldu. Onların Kahire'ye girişleri esnasında yapılan törenler ilgiyle izlendi. Daha sonra da Sultan'ın ikamet ettiği Kala'tu'l-Cebel'e gittiler⁵⁵.

Kahire'de bunlar olurken Suriye'de bulunan onbin kişilik Uyratlar ise bir süre sonra yanlarında Emir Ilmuddîn Sancar ed-Devâdârî olduğu halde, hayvanları ve bütün eşyalarıyla birlikte Dimaşk yakınlarındaki meralara gelerek burada konakladılar. İşte bu esnada Memlûk Sultanı Zeyneddîn Ketboğa'dan, Ilmuddîn Sancar'a onların Filistin bölgesindeki Aslis⁵⁶ (ya da Atlit) sahillerine yerleştirilmeleri için emir geldi⁵⁷. Tarihçiler içersinde sadece Ebu'l-Fidâ Uyratlar'ın Kakun'a yerleştirildiğini söyler⁵⁸. Ilmuddîn Sancar aldığı bu emir üzerine Uyratlar'ı yola çıkardı. Onlar Dimaşk yakınlarında konakladıkları sırada şehre girmeleri yasaklandığı için hiç kimse Dimaşk'a giremedi. Ancak emir çıkarılarak çarşı esnafının onların bulunduğu yere gidip kasaba pazarları kurarak alış veriş yapmaları sağlandı ve bu durum Aslis'e ulaşmaya dek her konakladıkları yerde aynen tekrarlandı⁵⁹. Daha sonra uzun ve zor şartlarda süren bu yolculuğun ardından ulaştıkları sahil bölgesine yerleştirildiler. Tabî bu yolculuk esnasında onların bir kısmı öldü ve bunun üzerine Memlûk Emirleri'nin çoğu onların çocuklarını ve gençlerini hizmetlerine aldılar. Ayrıca onlar güzellikleri ile meşhurdular, bu sebeple Memlûk Emirleri ve askerleri onların kızlarıyla evlendiler. Geri kalanların bir kısmı ise asker olarak istihdam edildi ve bir kısmı da Memlûklar arasında paylaşıldı. Daha sonraki yıllarda yavaş yavaş İslâm dinine girdiler ve yerli halk ile karışarak uzun yıllar o bölgede çeşitli hizmetlerde bulundular⁶⁰. Bahsedilen bölgeye yerleşmiş olan bu onbin kişi civarındaki Uyratlar ile ilgili, kaynaklarda daha fazla ve doyurucu bilgi yoktur. Onlar bu bölgeye geldikten sonra kendilerinden çok nadir olarak haber alınabildi. Ancak Sultan Ketboğa tarafından Kahire'ye getirilen diğer Uyrat grubu için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Onlar belkide başkentte olmanın verdiği avantajla aşağıda aktaracağımız üzere çeşitli hadiselerin içersinde yer almışlar ve bir süre daha kendilerinden söz ettirmişlerdir.

Az önce de belirttiğimiz gibi Kahire'ye gelen Uyratlar'a mensup liderler ve hatırlılar grubu, Memlûk Sultan'ı Zeyneddîn Ketboğa tarafından çok iyi karşılanmıştı. Sultan'ın kendisi gibi Moğol olan bu insanlara çok değer vermesi ve onlarla yakından ilgilenmesi gayet tabii idi. Ketboğa Uyratlar'ın lideri olan Turgay'a Yüzler Emir'i rütbesini vermek istedi, ancak diğer Memlûk Emirleri'nin kendisini uyarması ve ilk

⁵⁵ el-Makrîzî, *Hutat*, C. II, s. 22; el-'Aynî, *'Ikd*, C. III, s. 306.

⁵⁶ Aslis, Filistin sahilinde Hayfa ile Tantura arasında bir limandır. Haçlı savaşları esnasında çok meşhur olan bu yer 1291 tarihinde Memlûk Sultanı Eşref Halil b. Kalâvun tarafından fethedilmiştir. Bkz. İbn.Tagriberdî, *Nucûm*, C. VIII, s. 10.

⁵⁷ P. M. Holt, *The Memoirs of a Syrian Prince Abu'l-Fidâ*, s. 26; el-'Aynî, *'Ikd*, C. III, s. 278-279; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 299; İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar*, C. VIII, s. 362; el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 813.

⁵⁸ P. M. Holt, *The Memoirs of a Syrian Prince Abu'l-Fidâ*, s. 26; David Ayalon, *a. g. m.*, s.100.

⁵⁹ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 299.

⁶⁰ el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 813; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 299.

önce Kırklar Emirliği'ni (Tablhane) vermesini sonra daha büyük bir göreve getirmesini söylemeleri üzerine O'nu Kırklar Emir'i yaptı⁶¹. Diğerlerine ise, yani Göktaş ve Ulus gibi emirlere de Onlar Emirliği rütbesini verdi⁶². Ayrıca onlara çeşitli ıktalar ve maaşlar tahsis etti. Ketboğa sultan olduktan sonra bütün çabasını halen sayıları çok fazla ve kendi iktidarı için büyük tehlike olarak gördüğü Burcî Memlûkler'in gücünü kırmak için harcadı ve yine kendi tarafında bulunan Türk Memlûkler'i takviye etti. Sultan bu siyasetini gerçekleştirmek için kalede mukim olan Burcî Memlûkler'in büyük bir bölümünü ayırdı ve aynı cinsten olan bu grupların yerlerini değiştirerek onların yerine Uyratlar'ı koydu ve onların büyüklerine ve liderleri Turgay'a kalede yer verdi⁶³. Geri kalanları da o sırada Kahirede'ki en büyük karargâh konumunda olan el-Huseyniye askerî karargâhına yerleştirildiler⁶⁴. Ketboğa bu icraatı ile Burcî Memlûkler'e ait olan çok sayıdaki ıktayı onların elinden aldı ve yine Uyratlar dolayısıyla diğer Memlûkler'in maaşları azaldı⁶⁵. Artık Uyratlar'ın Emirler'i Memlûk Sultan'ı Ketboğa'nın kendilerine verdiği değer ile orantılı olarak kale kapısında büyük emirler ile oturuyorlar⁶⁶ ve özellikle reisleri olan Turgay Binler Emirler'i ile muhatap oluyordu⁶⁷.

Uyratlar Memlûk Devleti toprakları dışından mülteci olarak gelmiş olmalarına rağmen, Sultan'dan aldıkları destek ve ayrıcalıklar sayesinde kısa sürede güçlenmişler ve saltanat makamı ile devlet işlerine hakim olmaya başlamışlardı. Onlar artık büyükler önünde büyükleniyor ve yüksek rütbeli emirlerin önüne geçiyor ayrıca kendi düşüncelerini Sultan'a kabul ettiriyorlardı. Yine aynı şekilde Sultan'dan çekinmeksizin ve ona haber vermeksizin çeşitli işler yapıyorlardı⁶⁸. Bütün bu olanlar ise diğer memlûk Emirleri'ni çok rahatsız ediyor ve Uyratlar'ın devlet idaresinde etkili olmalarını çekemiyorlar ve bunu istemiyorlardı. Böylece de bu yeni gelenlerle diğer Memlûk Emirler'i arasındaki husumet gün geçtikçe artıyordu⁶⁹.

Memlûk kaynaklarının hemen hemen tamamı Uyratlar'ı çok güzel, yakışıklı ve cesur insanlar olarak vasıflandırmaktadır⁷⁰. Onlar gösterişli elbiseler giyerler ve silah taşırlardı, bu sebeple onlarla ilgili çok fazla haber ve hikayeler rivayet edilecek

⁶¹ el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 305.

⁶² el-Makrîzî, *Hitat*, C. II, s. 22.

⁶³ Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye*, Kahire 1967, s. 18.

⁶⁴ el-Makrîzî, *Hitat*, C. II, s. 22; David Ayalon, *a. g. m.*, s. 100.

⁶⁵ Hâkim Emin Abdusseyyid, *a. g. e.*, s. 18.

⁶⁶ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 298.

⁶⁷ el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 306.

⁶⁸ el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 305-306.

⁶⁹ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, c. XXXI, s. 298. Uyrat Emirler'i ile Memlûk Emirler'i arasındaki çekişmeler ve Uyratlar'ın ordu içersindeki statüleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; David Ayalon, *a. g. m.*, s. 90, 94.

⁷⁰ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 299; el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 813; el-Makrîzî, *Hitat*, C. II, s. 22.

anlatılmıştır. Müslüman olmadıkları için onların yerleşmiş oldukları Huseyniye'de, kendi örf ve adetleri çerçevesindeki yaşayış tarzları ile inançları müslüman olan ora halkı tarafından garip karşılanıyordu. Mesela onların etini yedikleri hayvanları ve özellikle atları kesmeyip bir yere bağhyarak ölünceye dek başına vurmaları ve sonrada o hayvanın etini yemeleri Memlûk müellifleri tarafından ayrıntılı olarak anlatılmaktadır⁷¹. Yine 695 yılının Ramazan (Temmuz-Ağustos 1296) ayı girdiğinde, Uyratlar'dan hiç kimse oruç tutmadı⁷². Bu sebeple de Emirler Sultanla görüşerek; Onlar'ın İslâm dinine girmeleri ve dinin kurallarını öğrenmeleri gerektiğini belirttiler. Bunun üzerine Sultan da bu durumu Turgay ile konuştu, ancak Turgay bunu kabul etmedi. Bunun üzerine, Sultan'ın Emirler'e; onların zamana ihtiyacı olduğunu ve yavaş yavaş bu işin olacağını bildirmesi⁷³, İslâm dininde zorlama yoktur diyerek baskı yapmayı reddetmesi ve ayrıca herhangi bir kimsenin onların işine karışmasını ve onlara birşey söylemesini yasaklayarak onları tamamıyla serbest bırakması, Memlûk Emirleri'ni ve devlet erkanını çok kızdırdı. Böylece Ketboğa Uyratlar'a karşı olan ilgi ve ihtimamını da açıkça ortaya koymuş oldu.

Memlûk Emirleri bir taraftan Uyratlar'a ve özellikle Ketboğa'ya yakın olan liderlerine karşı olumsuz tavırlar takınırken, diğer taraftan da onların görünüşleri itibarıyla güzel ve yakışıklı insanlar olmaları sebebiyle bunlara ilgi duyuyorlar ve Emirler onların erkeklerini ve kadınlarını almak için adeta birbirleriyle yarış yapıyorlardı. Yanlarına aldıkları erkekleri ise askerlerinin arasına katıyorlardı. Memlûk Emirleri bu kadarla da yani Mısır'daki ve Kahire'dekilerle de yetinmediler ve adamlarını Suriye'ye göndererek onlardan büyük grupları Mısır'a getirttiler ve böylece Uyratlar'ın Kahire'deki sayıları iyice arttı⁷⁴.

Çok geçmeden çeşitli sebeplerin bir araya gelmesi sonucunda, insanlar Ketboğa'dan nefret etmeye ve onun iktidarının sona ermesini dilemeye başladılar⁷⁵. Bu sebepler de iki ana başlık altında toplanabilir ki bunlardan birisi Uyratlar ve onların Memlûk Devletine olan göçü ile yakından ilgilidir. Birinci sebep; Ketboğa'nın tahta çıktığı yıl tesadüfen Nil'in suyunun alçalarak mahsulün az olması sonucunda fiyatların aşırı derecede yükselmesi buna bağlı olarak ta açlık ve hastalıkların özellikle de vebanın yaygınlaşmasıdır. Bu yüzden de sadece Kahire'de açlık ve hastalıklar sebebiyle hergün birçok insan ölmekteydi⁷⁶. İkinci sebep ise; Ketboğa'nın, Mısır'da fiyatların arttığı, yiyecek bulmakta büyük sıkıntılar çekildiği ve sokaklarda açlık sebebiyle

⁷¹ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 298; el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 812.

⁷² el-Makrîzî, *Hıtat*, C. II, s. 22.

⁷³ el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 306; el-Makrîzî, *Hıtat*, C. II, s. 22.

⁷⁴ el-Makrîzî, *Hıtat*, C. II, s. 22.

⁷⁵ Kazım Yaşar Kopruman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. VI, İstanbul 1986, s. 479.

⁷⁶ el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 808-809; el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 306-307; el-Makrîzî, *Hıtat*, C. II, s. 22; Kazım Yaşar Kopruman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D. G.B.İ.T.*, C. VI, s. 479.

insanların öldüğü bir sırada, onbinden fazla olan Uyratları devletine kabul edip onlarla yakinen ilgilenmesi ve onların reislerinin statüsünü diğer Memlûk Emirler'i ile eşitlemek için çaba göstermesi ve onlara ayrıcalıklı davranması idi⁷⁷. Bunların yanısıra Suriye ve Mısır'daki insanların Hülegü zamanından beri İslâm ülkelerine yapılan Moğol hücumlarını unutmadıkları ve İlhanlı tehlikesinin Suriye için hâlen devam etmekte olduğu da hatırlanırsa Ketboğa'nın sevilmemesinin nedenleri ve Moğol Uyratlar'a olan ilgisinin nasıl kızgınlık yarattığı daha iyi anlaşılır⁷⁸.

Halkta ve Emirler arasında görülen bu hoşnutsuzluk o dönem şairleri ve edipleri tarafından yazılan şiirlerde de ifadesini bulmuştur. Meselâ Şemseddîn Muhammed bin Dînar'ın Makrîzî tarafından nakledilen bir dörtlüğünde şöyle denmektedir;

"Ey Allahım kurtar bizi bu azaptan
Biz Moğol Devleti'nin içinde telef olduk
Moğollar ve pahalılık geldi bize haşlandık
Böylece Moğol Devleti içinde pişirildik"⁷⁹.

Şâir yukarıdaki dörtlükte Memlûk Devleti'nin o yıllarda içinde bulunduğu zor durumu ve aynı zamanda tevriye sanatı ile cinas sanatını da çok iyi kullanarak iltica eden Moğol Uyratlar'ın bu sıkıntıyı iyice arttırdıklarını ifade etmektedir. Çünkü Arapça bilenlerin kolayca anlayacağı üzere, Moğol kelimesi ile Arapça haşlama kelimesinin yazılışları aynıdır ve sadece telaffuzda bir nüans vardır. Bu sebeple şâir mim, gayin, lam ve ye harflerinden oluşan bu kelime ile aynı anda hem Moğol Devleti'ni hem de kaynayan devleti kastederek haşlandıklarını ve büyük sıkıntılara düşer olduklarını anlatmaya çalışmış ve bunun sorumlusu olarak ta Memlûk Devleti'ne iltica eden Moğol Uyratları görmüştür. Muhakkak ki Sultan Ketboğa da Moğol asıllı olduğu için iltica eden Uyratlar'la bir tutulmuş ve o da bu dörtlükten payını almıştır.

Memlûk Devleti içersinde bu sıkıntılar yaşanırken, Sultan Ketboğa 695 yılının Şevval (Ağustos-Eylül 1296) ayında Suriye'ye gitmeye karar verdi. Sultan'ın Suriye'ye gitmekten amacı ise; Oradaki işlerini düzene koymak⁸⁰, Memlûk Devleti'ne iltica etmiş olup Suriye sahillerine yerleştirilen Uyratlar'ı kontrol etmek ve Dimaşk Saltanat Nâibi olan İzzeddin el-Hamâvî'yi azledip yerine başkasını atamak idi⁸¹. Şevval'in

⁷⁷ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 298; el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 812; el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 306-308; İbn Hâldun, *Kitâb el-'İber*, C. V, s. 485; David Ayalon, *a.g. m.*, s. 91; Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D. G.B.İ.T.*, C. VI, s. 479.

⁷⁸ Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D. G.B.İ.T.*, C. VI, s. 479; Saîd Abdulfettâh 'Aşûr, *el 'Asr el-Memâlikî fî Mısır ve 'Ş-Şâm*, 3. baskı, b. y. y., 1994, s. 114.

⁷⁹ el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 306; el-Makrîzî, *Hutat*, C. II, s. 22.

⁸⁰ İbn.Tagrıberdi, *Nucûm*, C. VIII, s. 61; Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D. G.B.İ.T.*, C. VI, s. 480.

⁸¹ Moufazzal ibn Abıl-Fazail, *Histoire des Sultans Mamelouks*, *Patrologia Orientalis*, C. XIV, Fas: 3, No 69, s. 592. el-'Aynî ise Sultan'ın, kendisinden memnun olmayan ve O'nu azletmeye karar vermiş olan Emirler tarafından Suriye'ye gitmesi konusunda ikna edildiğini

onyedisinde (18 Ağustos) yola çıkan Ketboğa Zilka'de'nin onbeşinde (14 Eylül) Dimaşk'a ulaştı. Burada bulunduğu sırada adı geçen Dimaşk Saltanat Nâibini azlederek yerine Uğurlu el-Âdil'yi atadı⁸². Yine bu esnada oradaki Uyratlar'a ve özellikle Turgay ile Ulus'a çok ilgi gösterip onlarla yakından ilgilendi⁸³.

Ketboğa ile ilgili olarak ortaya çıkan bu olumsuz şartları çok iyi değerlendiren ve onun aleyhine oluşan kamuoyunu daima körükleyen Memlûk Devleti Saltanat Nâibi olan Husameddîn Laçın, 696 yılı Muharrem ayının yirmiikisinde, (20 Kasım 1296) Sultan Mısır'a dönmek üzere Dimaşk'tan yola çıkınca, daha önce diğer Emirler ile yapılan toplantı ve alınan karar gereği Taberiyye yakınlarında el-Leccûn denilen yerde harekete geçerek Ketboğa'ya bir komplo hazırladı. Ancak Ketboğa kendisine karşı yapılan bu hazırlığı farkettiler ve hemen Dimaşk'a geri çekildi⁸⁴. Ketboğa Dimaşk'ta iken Memlûk Emirleri'nin büyük çoğunluğu ise Husameddîn Laçın'e katıldı. Daha sonra da hemen orada kendisi sultan ilan edildi. Ketboğa ise bir süre Dimaşk'ta ikamet ettikten sonra yeni sultanın da izniyle Serhad'de gitti ve yine sultanın daha sonra gönderdiği tâklid ile oranın nâibi oldu⁸⁵. Laçın ile Ketboğa aynı efendi tarafından azad edilmiş memlûklar yani "husdaş" olduğu için Ketboğa katledilmemiş ve kendisi serbest bırakılmış idi. Sultan Laçın daha sonra bu durumla ilgili olarak şunları söylemiştir; "Eğer Ketboğa'yı yakalamak isteseydik bu bizim için çok zor bir şey olmayacaktı ama biz onu bıraktık çünkü o kardeşlerimizdendir⁸⁶.

Uyratlar, kendileri gibi bir Moğol olan Ketboğa zamanında, Memlûk Devleti içerisinde çeşitli ayrıcalıklara ve sultanın özel ilgisine maruz kalmak suretiyle rahat etmişler, fakat bu arada sultanın kendilerini böylesine kayırmaya çalışması da diğer Memlûk Emirleri tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış ve bu tepki, sonunda Ketboğa'nın sultanlıktan azledilmesine vesile olan sebeplerden en önemlisi olmuş idi. Bu sebeple de Husameddîn Laçın Memlûk Devleti'ne Sultan olduktan sonra ilk fırsatta, büyük emirleri toplantıya çağırarak Uyratlar'ın durumunu görüştiler ve bu toplantı sonucunda onların liderlerinin tutuklanması ve geri kalanlarının da Suriye ve Mısır'a dağıtılması kararında ittifak edildi. Böylece bu karar gereği Uyratlar'ın liderleri olan Turgay, Göktaş, Ulus ve diğer bazı büyük emirler'den oluşan bir grup tutuklanarak İskenderiye'ye gönderildiler. Burada ise Ulus hariç bu Emirler'in hepsi katledildi. Öldürülen bu Emirler içersinden ise sadece Turgay'ın İskenderiye Mezarlığındaki

belirtmekte ve Sultan Ketboğa'nın, bu Emirler'in tavsiyesi üzerine yola çıktığını söylemektedir. Bkz. *'İkd*, C. III, s. 308.

⁸² İbn.Tagriberdi, *Nucûm*, C. VIII, s. 61; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 305-307.

⁸³ el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 311.

⁸⁴ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 312; el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 819-820. İbn.Tagriberdi ise sultanın Dimaşk'tan ayrılış tarihini ayın yirmibiri olarak verir. Bkz. *Nucûm*, C. VIII, s. 62-66.

⁸⁵ İbn.Tagriberdi, *Nucûm*, C. VIII, s. 68.

⁸⁶ David Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", çev; Samira Kortantamer, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. IV, İzmir 1989, s. 246-247.

kabri o yıllarda bilinmekte idi, diğerlerinin ise nereye gömülü oldukları bile belli değildi⁸⁷. Kaynaklarda sadece Ulus'un kurtulduğu ve katledilmeyerek serbest bırakılıp Mısır'da yaşamasına izin verildiği ifade edilmekle birlikte bunun sebebinin ne olduğuna yer verilmemiştir. Sultan Laçın Uyratlar'ın Kahire'de geri kalanlarını da hemen dağıtmıştı; Bunların bir kısmı Memlûk Emirleri'nin hizmetine girmiş bir kısmı da Suriye'ye gitmiş ve oradaki Memlûk Emirleri bunları kendi maiyyetlerine almışlardı⁸⁸.

Husameddîn Laçın'ın iki yıl süren saltanatı boyunca, Uyratlar sessiz kalmışlar ve belki de reislerini de kaybetmiş olduklarından dolayı toparlanmakta güçlük çekmişlerdi. 1299 yılında Memlûk Devleti tahtına ikinci kez oturan en-Nâsır Muhammed ise hâlen yaşı küçük olduğundan dolayı idareyi Nâib es-Saltana olan Seyfeddîn Sâlâr ile Üstaddâr olan Baybars el-Çaşnığır'e kaptırmış idi. Bu iki Emir'in devlet işlerini tamamıyla ellerine geçirdikleri sırada el-Memâlik el-Burciyye'nin de nüfuzu iyice artmıştı⁸⁹. Bu esnada Mısır ve Suriye'nin değişik yerlerine dağıtılmış olan Uyratlar da bu durumdan çok rahatsız olmuşlar ve eski günlerine dönmek için çareler aramaya başlamışlardı⁹⁰. İşte bu günlerde Kahire'ye, İlhanlı Hükûkmdarı Gazan Han'ın Suriye'ye doğru ilerlediği haberi gelmişti. Bu sebeple Memlûk Sultan'ı en-Nâsır, 699 yılı Muharrem ayının birinde (28 Eylül 1299) ordusuyla birlikte Suriye'ye doğru gitmek üzere yola çıktı⁹¹.

Uyratlar, Laçın döneminde serbest bırakılan Ulus'un liderliğinde toplantılar yaparak, kendileri gibi Moğol olan Ketboğa'yı tekrar sultan yapmayı kararlaştırdılar. Bunu gerçekleştirmek için de Sultan'ın Gazze'ye gelerek Tell el-'Acûl denen yerde konakladığı sırada iktidarı ellerinde tutan Sâlâr ile Baybars'ı bir suikast neticesinde öldürerek idareyi ele geçirip Ketboğa'yı tekrar Memlûk Devleti tahtına oturtmayı planladılar⁹². Onlar yine Ketboğa döneminin büyük Emirler'inden olan Kutlubars el-Âdilî ile görüşerek ona; el-Memâlik es-Sultâniye Emirleri'nden ve Uyratlara mensub Ulus'un arkadaşlarından olan Barultay ile anlaştıklarını ve amaçlarına ulaşırlarsa Ketboğa'yı tekrar sultan yapacaklarını söylediler ve bu faaliyetlerinde onun da desteğini aldılar. Son olarak yapılan toplantıda ise; Sultan'ın bahsedilen şehre girişi sırasında, iki Emir'in tören alayına dalıp Barultay'ın, Baybars'ın üzerine, Ulus'un ise Sâlâr'ın üzerine hücum edip bu iki Emir'i öldürmelerine ve bu esnada da eğer gerekirse Uyratlar'ın onları takip ederek yardımcı olmalarına karar verildi⁹³.

⁸⁷ el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 356; el-Makrîzî, *Hitat*, C. II, s. 22-23.

⁸⁸ el-Makrîzî, *Hitat*, C. II, s. 23; el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 356.

⁸⁹ Kazım Yaşar Kopruman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *D. G.B.İ.T.*, C. VI, s. 483, 484.

⁹⁰ el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 883.

⁹¹ el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 882.

⁹² el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 463.

⁹³ el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 463.

Sultan Tell el-'Acûl'a geldiği ve törenle şehre girdiği sırada, daha önceden yerlerini almış olan Uyratlar'a ve el-Memâlik es-Sultaniye'ye mensub olan suikastçılar hazır olarak bekliyorlardı⁹⁴. İşte bu sırada Barultay öne çıkarak kılıcını çekip Baybars'a doğru hucum etti, Baybars'ın yanında yürüyen emirler Barultay'ı kılıcını çekmiş bir halde üzerlerine doğru gelirken görünce çok şaşkırdılar ve onların içersinden sadece, Burciyye Emirlerin'den olup cesaretiyle nam salmış olan Seyfeddîn Taşdemir, hemen toparlanıp kılıcını çekerek Barultay'a vurdu ancak bu darbe Barultay'ın atının döşüne denk geldi. Bunun üzerine Barultay ona dönerek kılıcını savurdu ve sarığını keserek onun yüzünü yaraladı. Ancak bu esnada ilk şaşkınlığı üzerlerinden atan oradaki diğer Emirler tarafından hemen oracıkta kılıç darbeleriyle öldürüldü. Bu sırada Sultan hemen oradan kaçırıldı ve Büyük Emirler kendisine durumunu sordular çünkü herkes Barultay'ın Sultan'ı öldürmek istediğini zannetmişti⁹⁵.

Daha sonra Sultan'ın huzurunda yapılan toplantıda Uyratlar'ın sorgulanarak bu suikaste sebep olanların ve iştirak edenlerin tesbit edilmesine karar verildi. Alınan bu karar üzerine de onlardan bir grup yakalanarak sorgulandı ve bu sorgulama sonucunda onlar; Kendi aralarında anlaşarak Baybars ve Sâlâr'ı öldürmeyi ve daha sonra da Ketboğa'yı tekrar Sultan yapmayı ve kendilerine mensup olan Emirler'i katledenlerden intikam almayı kararlaştırdıklarını ve bu suikast hareketine de bu yüzden giriştiklerini itiraf ettiler. Ayrıca bu iş için de Barultay ile Ulus'un harekete geçtiğini ve bunların başında da Kutlubars el-Âdilî'nin olduğunu ifade ettiler ve yine bu harekete katılanlar ile ilgili el-Âdiliyye Memlûkları'ndan bir çok isim verdiler. Sonunda tekrar bir toplantı yapan Memlûk Emirler'i, bu harekete katıldığı tesbit edilenlerin hepsinin katledilmesine karar verdiler ve bunun üzerine Uyratlar'ın büyüklerinden ve eşrafından olan yaklaşık elli kişi idam edildi ve o sırada münadiler de; Müslümanlar arasında fitne çıkarana ve saltanat makamına kastedenlerin sonu budur diye bağırıyorlardı⁹⁶.

Uyratlar'ın eski durumlarına kavuşmak ve devlet içersindeki konumlarını iyileştirmek için planladıkları bu hareketi küçük bir ihtilâl girişimi olarak tanımlamak sanırım yanlış olmayacaktır. Çünkü bu hareket sadece onlarla sınırlı kalmamış, Baybars ile Sâlâr'ın Sultanı da ikna ederek el-Memâlik es-Sultaniye'den bu suikast girişiminde Uyratlar ile işbirliği yapanları tespit ettirerek bunları Kerek'te hapsedirmelerinden⁹⁷ de anlaşılacağı üzere ordunun değişik kesimlerine yayılmıştı. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmış ve yine Uyratlar'ın eşrafından olarak nitelendirilecek, Ulus ta başta olmak üzere büyük bir grup katledilmiş, böylece Sultan

⁹⁴ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 382.

⁹⁵ Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar ve Câmi' el-Gurar*, nşr. Hans Robert Roemer, C. IX, Kahire 1960, s. 15; el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 465.

⁹⁶ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 383; el-'Aynî, *'İkd*, C. III, s. 465-467; David Ayalon, *a. g. m.*, s. 91.

⁹⁷ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. XXXI, s. 383; el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 885.

Laçın zamanındakinden sonra en-Nâsır devrinde de bir darbe yiyerek darmadağın olmuşlardı.

Bu hadiseden sonra ise Uyratlar'ın bir bölümüyle ilgili olarak belki de tarihçiler tarafından kaydedilen son olay; Bir grup Uyratlı'nın, 709 (1309-1310) yılı içerisinde en-Nâsır Muhammed'e gelerek, Kerek'te sürgün bulunduğu sırada ona katılmalarıdır⁹⁸. Ancak en-Nâsır'a katılan bu Uyratlı grup bir süre sonra en-Nâsır tekrar Memlûk Devleti'ne Sultan olunca, el-Memâlik es-Sultaniye'ye mensup olan Emirler'in bunlara güvenilmeyeceğini belirterek Sultan'ın yanından uzaklaştırılmalarını istemeleri üzerine hepsinin görevine son verilmiştir⁹⁹. Böylece onlar iktidara ve Sultan'a yakın olmak için yaptıkları son denemede de başarısız olmuşlar ve Memlûk Devleti'nin Emirler'i yanında ikinci ve üçüncü dereceden görevler verilmek suretiyle istihdam edilmişlerdir¹⁰⁰.

Görüldüğü üzere daha önce ifade ettiğimiz bazı sebeplerden dolayı vatanlarını terk etmek zorunda kalıp, onbin civarında olan kalabalık bir grupla her şeylerini yanlarına alarak Suriye bölgesine kendilerine yeni bir yurt bulmak ve hayatlarını burada sürdürmek için gelen Uyratlar, onların kendi ağızlarından aktardığımız ifadelerinden de anlaşıldığı üzere pek de umduklarını bulamamışlar, ama geri dönme imkanları da olmadığı için geldikleri bu topraklarda tutunmaya çalışmışlardır. Ancak gelişen olaylar sonucunda kendileri gibi bir Moğol olan Sultan Ketboğa'nın azledilmesinden sonra, onun dönemindeki ayrıcalıklı durumlarını kaybetmişler ve bunun ardından başta reisleri olan Turgay olmak üzere birçok büyükleri de katledilmiş ve başsız kalmışlardı. Daha sonra da Ketboğa'yı tekrar sultan yapmak için giriştikleri teşebbüste bastırılıp yine bir çoğu katledilmek suretiyle cezalandırılmıştı. Kaynaklarda daha ziyade Kahire'ye getirilmiş olan Uyratlar'ın liderleri ve eşrafi diyebileceğimiz grup ile ilgili bilgilere fazlaca rastlanmıştır. Esas büyük grup olan ve Filistin bölgesine yerleştirilen Uyratlar'ın bir kısmı Memlûk Emirler'i yanında istihdam edilmiş ve çeşitli hizmetlerde kullanılmıştır. Ancak bunların geri kalanları ile ilgili çok fazla bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Muhakkak ki bu esnada Moğolların Memlûk Devletini doğrudan ve dolaylı olarak örf adet ve askerlik gibi bazı sahalarda etkilediği¹⁰¹ ve aynı şekilde içerisinde yaşadıkları toplumdaki etkilenerek, buldukları ortama uyum sağladıkları bir gerçektir¹⁰².

⁹⁸ İbn.Tagriberdi, *Nucûm*, C. VIII, s. 258.

⁹⁹ el-Makrîzî, *Sulûk*, C. II, k. I, s. 83.

¹⁰⁰ David Ayalon, *a. g. m.*, s. 101.

¹⁰¹ Abdülaziz Mahmud Abd el-Medâyem, "Te'sirât el-Mogol el-Hadâriyye 'alâ Devleti Salâfîn el-Memâlik", *el-Muerrih el-Misri*, S. III, Kahire 1989, s. 129.

¹⁰² el-Makrîzî, *Sulûk*, C. I, k. III, s. 813.